

MAREK KAZIMIERZ KAMIŃSKI (18 III 1948 — 20 VI 2020)

20 czerwca 2020 r. zmarł w Warszawie prof. dr hab. Marek Kazimierz Kamiński, wybitny badacz stosunków międzynarodowych w Europie Środkowej i polityki mocarstw wobec tego obszaru w XX w. Urodził się 18 marca 1948 r. w Warszawie. Jego ojcem był Kazimierz Kamiński (1906–1989) urodzony w Badurkach pod Płockiem, absolwent znanego gimnazjum „Małachowianka” w Płocku. Ukończył polonistykę na Uniwersytecie Warszawskim. Studiował tam również prawo. Przed wojną pracował w wojskowym aparacie sprawiedliwości. Podczas wojny żołnierz Armii Krajowej, po 1945 r. nie ujawnił się. W PRL pracował jako prawnik w Ministerstwie Łączności. Rodzina wywodziła się z drobnej szlachty płockiej pieczętującej się herbem Rawicz. Matką Marka Kazimierza była Janina Zofia z d. Kral (1918–1992), lwowianka, ekonomistka, urodzona w Sądowej Wiszni w rodzinie urzędniczej.

Marek Kazimierz Kamiński ukończył VI Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Reytana w Warszawie w 1965 r. i po maturze podjął studia historyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Na seminarium Stefana Kieniewicza napisał pracę magisterską pt.: „Terenowa powstańcza organizacja cywilna w Królestwie Polskim w latach 1862–1864”. Zaraz po studiach był przez rok asystentem promotora, a następnie podjął studia doktoranckie w Instytucie Krajów Socjalistycznych Polskiej Akademii Nauk, ale po dwóch latach je przerwał, po otrzymaniu etatu w tymże Instytucie. Ówczesne zainteresowania Marka Kamińskiego koncentrowały się na okresie II wojny światowej i latach bezpośrednio powojennych. Jako tematykę pracy doktorskiej wybrał problematykę związaną ze stosunkami między Polską a Czechosłowacją po 1945 r., prawdopodobnie zachęcony możliwością kwerendy w Archiwum MSZ, która pojawiła się wtedy na krótko. Pracę doktorską pt.: „Stosunki polityczne polsko-czechosłowackie w latach 1945–1948” obronił w 1976 r. na Uniwersytecie Łódzkim. Uzyskała ona bardzo pozytywne oceny recenzentów (Jerzego Kozeńskiego i Waldemara Michowicza), podkreślających szeroką bazę materiałową rozprawy. W owych latach prace dotyczące okresu po II wojnie światowej powstawały jedynie na podstawie dokumentacji oficjalnej i kwerend w prasie. Praca Kamińskiego była więc pozytywnym wyjątkiem, gdyż Autor wykorzystał akta z Archiwum MSZ PRL i archiwów czechosłowackich. W swojej rozprawie Kamiński przedstawił

stosunki dyplomatyczne między obu państwami, ale też próbował odtworzyć wpływ czynników wewnętrznych na wzajemne relacje oraz ingerencje Moskwy, zainteresowanej „uporządkowaniem” strefy swych wpływów w Europie Środkowej. W latach następnych próby publikacji tej monografii były blokowane przez Wydział Nauki i Oświaty Komitetu Centralnego PZPR, gdyż zawierały stwierdzenia „niezgodne z prawdą historyczną”, jak napisał jeden z pracowników owego Wydziału w opinii wydawniczej, która była w istocie polityczną oceną. Tę argumentację Marek wyśmiewał w rozmowach prywatnych, wskazując, iż w rzeczywistości decydowały tu obawy urzędników partyjnych przed drukiem publikacji o głębokim konflikcie między „bratnimi krajami” w przeszłości, przypomnieniem „sprawy Zaolzia” czy sporu o Kotlinę Kłodzką. Tak więc Marek Kamiński dość wcześnie spotkał się z dylematem lat ówczesnych: czy można napisać monografię historyczną nie zwracając uwagi na oczekiwania czynnika politycznego, pragnącego widzieć lukrowany obraz stosunków między „bratnimi krajami socjalistycznymi”, czy też przedstawić własną interpretację problemu, prawdziwą, w oparciu o szeroką podstawę źródłową. Okazało się, że uczciwość badawcza jest możliwa, ale nie jest możliwa publikacja wyników owych badań. Rozprawa doktorska prof. Kamińskiego ukazała się dopiero 14 lat po jej obronie, w 1990 r., uzyskując bardzo pozytywne recenzje i liczne nagrody m.in. Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, tygodnika „Polityka” i Nagrodę im. Joachima Lelewela, przyznaną przez Wydział I Nauk Społecznych PAN.

Autor po latach żartował sobie czasem, mówiąc, że zmiany polityczne w kraju w 1989 r. umożliwiły Mu wydrukowanie tej monografii, choć wydawało się, że jej miejsce zawsze będzie „w szufladzie”. Istotnie, publikację jej fragmentów w naukowych czasopismach historycznych uniemożliwiła cenzura. Zaskarżenie do Naczelnego Sądu Administracyjnego przez redakcję „Śląskiego Kwartalnika Historycznego Sobótka” w 1984 r. decyzji cenzury blokującej publikację jednego z artykułów Kamińskiego i uzyskanie decyzji znoszącej zakaz okazało się sukcesem krótkotrwałym. Urząd Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk odwołał się do Sądu Najwyższego, który zakaz utrzymał. Młody naukowiec znalazł się więc w trudnej sytuacji, gdyż nie dano Mu szansy zaistnienia w środowisku historycznym i administracyjnie ograniczono możliwości powiększenia dorobku naukowego. Zdecydował się więc na publikację fragmentów pracy doktorskiej poza cenzurą w wydawnictwach niezależnych, np. w nr 1 „Zeszytów Problemych Myśli Niezależnej”, „Warszawskich Zeszytach Historycznych”, a także za granicą, w „Zeszytach Historycznych” Instytutu Literackiego w Paryżu w 1987 r. Współredagował (pod pseudonimem Bartłomiej Kazimierski) wydanie pamiętników Arthura Bliss Lane’a *Widziałem Polskę zdradzoną*, opublikowanych przez podziemne wydawnictwo Krąg w 1984 r.

Marek Kamiński, po obronie doktoratu, próbował kontynuować badania relacji między PRL a CSR po 1948 r. W latach 1979–1980 opracował monografię *Kształtowanie się stosunków polsko-czechosłowackich w latach 1948–1960*, ale podobnie jak Jego doktorat publikację pracy zatrzymała cenzura. Okazało się, że ogłaszanie drukiem rzetelnych badań stosunków między państwami Europy Środkowej

pod hegemonią sowiecką nie było w tych latach możliwe. Wspomniana monografia została opublikowana dopiero w 2012 r.

W latach osiemdziesiątych Marek Kamiński, w związku z zahamowaniem możliwości publikacji w czasopiśmiennictwie naukowym nawet fragmentów Jego pracy doktorskiej, skupił się na przygotowaniu rozprawy habilitacyjnej, pozostając w kręgu problematyki lat bezpośrednio powojennych. Od 1980 r. pracował już w Instytucie Historii PAN, gdzie w 1991 r. uzyskał habilitację na podstawie pracy: „Polska i Czechosłowacja w polityce Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii w latach 1945–1948”. O ile w pracy doktorskiej zarysował jedynie linię polityki sowieckiej wobec Polski i Czechosłowacji, w pracy habilitacyjnej dogłębnie analizował rozgrywkę Józefa Stalina z mocarstwami zachodnimi o podporządkowanie obu tych krajów. Jego ocena polityki Zachodu wobec Polski i Czechosłowacji w tych latach jest wyraźnie negatywna. Zwrócił uwagę na niektóre działania Waszyngtonu i Londynu, które świadczyły o „rozumieniu” dla dążenia Moskwy do uzyskania strefy wpływów na swej zachodniej granicy. Interesy mniejszych środkowoeuropejskich państw i narodów nie liczyły się, a przewidywania, że Polska i Czechosłowacja będą zmuszone upodobnić się ustrojowo do hegemonia nie były brane pod uwagę w Waszyngtonie i Londynie.

Równoległe z badaniami nad stosunkami międzynarodowymi i polityką mocarstw wobec Europy Środkowej po zakończeniu II wojny światowej, Marek Kamiński podjął badania nad polityką zagraniczną Polski w okresie międzywojennym. Wspólnie z Michałem Zachariasem opublikował w 1987 r. książkę pt. *Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej 1918–1939*, będącą próbą syntetycznego ujęcia zagadnienia dla szerokiego grona czytelników, a której treść dość znacznie odbiegała od dotychczasowych prób przedstawienia tematu w literaturze krajowej. Książkę wznawiano dwukrotnie w 1993 i 1998 r., już bez ingerencji cenzorskich, które pierwszego wydania nie ominęły.

Pozostając w obszarze badań relacji międzynarodowych w okresie międzywojennym i korzystając z pełnego już dostępu do źródeł w archiwach czechosłowackich po 1989 r., Kamiński podjął się opracowania przebiegu i następstw konfliktu granicznego między Polską a Czechosłowacją w pierwszych latach niepodległości obu krajów. Po kilku latach sumiennej kwerendy w bardzo bogatych archiwach praskich, w 2002 r. wydał drukiem monografię *Konflikt polsko-czeski 1919–1921*. W nagrodzonej prestiżową Nagrodą „Klio” książce Autor przedstawił antecedencje konfliktu, przebieg i jego następstwa dla stosunków między obu państwami w latach późniejszych. Podkreślił zdecydowane dążenia polityków czechosłowackich, zwłaszcza prezydenta Tomasa G. Masaryka, do rozstrzygnięcia sporu o Zaolzie siłą, bez względu na następstwa w stosunkach obu państw w przyszłości. Ukazywał, jak później, zręcznie wykorzystując trudną sytuację Polski w lecie 1920 r., rząd w Pradze uzyskał tereny na Śląsku Cieszyńskim z polską większością. Autor przekonywająco uzasadnił tezę, że elity władzy CSR nie liczyły na bliską współpracę z Polską w przyszłości, lecz dążyły do separacji od sporów Rzeczypospolitej z obu jej wielkimi sąsiadami. Wnioski w książce Kamińskiego odbiegały znacznie od dominujących dotąd w krajowej literaturze

przedmiotu, gdzie na ogół pomniejszono wagę konfliktu o Zaolzie dla relacji między obu państwami w latach późniejszych. Ostre oceny polityki zagranicznej CSR w latach 1919–1920, kierowanej przez Masaryka i Edvarda Beneša, wywołały liczne polemiki historyków czeskich, podkreślających, że Kamiński pisze „proti Čehům”. Polemiści w Pradze nie kwestionowali efektów Jego badań materiału źródłowego i nie wskazywali błędów merytorycznych, lecz odnosili się raczej do sformułowań, czyli kilkunastu dosadnych zdań, które się w niej znalazły. Monografia ta wyczerpała w zasadzie temat, trudno bowiem wskazać na problemy, które można wzbogacić czy nadal szerzej badać w tym zakresie.

Również kolejne książki Marka K. Kamińskiego: *Edvard Beneš kontra gen Władysław Sikorski. Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939–1943* (2005) i *Edvard Beneš we współpracy z Kremlem. Polityka zagraniczna władz czechosłowackich na emigracji 1943–1945* (2009) dotyczyły polityki emigracyjnych władz CSR podczas II wojny światowej i stosunków polsko-czechosłowackich. Autor skoncentrował się w nich na badaniu podstawowego założenia polityki czechosłowackiej, która od 1941 r. orientowała się na Moskwę. Porzucając wcześniejsze plany utworzenia po wojnie konfederacji z Polską, prezydent Beneš, zdaniem Kamińskiego, ułatwił ekspansję sowiecką w Europie, osłabiając pozycję Polski i utrudniając aliantom zachodnim hamowanie dążeń Moskwy, do czego zresztą przejawiała mało energiczną skłonność. Obie monografie wywołały ponownie liczne głosy polemiczne w środowisku historyków praskich, którym odpowiadał ich Autor w polskich czasopismach naukowych. Chronologicznie Kamiński rozwinął swoje źródłowe studia nad stosunkami z naszym południowym sąsiadem w ostatniej swojej monografii książkowej, *Kształtowanie się stosunków polsko-czechosłowackich w latach 1948–1960*, wydanej w roku 2012.

Marek K. Kamiński opublikował również wiele obszernych, zawsze charakteryzujących się doskonałym warsztatem opracowań w wydawnictwach zbiorowych. Można tu zwłaszcza wskazać na zarys polityki rządu RP na uchodźstwie w obszernym tomie *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939–1945*, wydanym w Londynie w 1994 r. pod redakcją Zbigniewa Błażyńskiego, a także rozdział szósty („Dyplomacja polska wobec dyktatu mocarstw — lipiec 1943 — luty 1944”) w pomnikowej serii *Historia dyplomacji polskiej* (t. 5 pod red. Waldemara Michowicza, Warszawa 1999). Należy też wymienić edycję źródeł *Na najwyższym szczeblu. Spotkania premierów Rzeczypospolitej Polskiej i Wielkiej Brytanii podczas II wojny światowej*, opracowaną wspólnie z Jackiem Tebinką (1999). Wyniki wieloletnich badań nad stosunkami Polski z południowym sąsiadem przedstawił zainteresowanemu historykowi w zbiorze artykułów pt. *Szkice z dziejów Polski i Czechosłowacji w latach trzydziestych XX wieku*, wydanym w 2014 r., przystępnie napisanym, z nieco ograniczonym aparatem naukowym.

Całe niemal swe życie zawodowe Marek K. Kamiński związał z Instytutem Historii PAN. Był w nim jednym z najbardziej aktywnych członków Solidarności i zarazem jedną z najbarwniejszych postaci życia towarzyskiego i naukowego Instytutu. Tytuł profesora nauk humanistycznych otrzymał w 2002 r. Od 2006 r.

przejął po profesorze Piotrze Łossowskim Zakład Dziejów Europy XIX i XX w. Od 2005 do 2012 r. był również redaktorem „Studiów z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, będąc także wieloletnim członkiem komitetów redakcyjnych kilku czasopism naukowych (szczególnie czynny w „Dziejach Najnowszych”). Po 1993 r. wykładał przez kilka lat w Mazowieckiej Wyższej Szkole Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu, a następnie również w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Od 1994 r. przez kilkanaście lat aktywnie udzielał się w pracach Komisji Środkowoeuropejskiej i Komisji Historii Wojen i Wojskowości Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, wygłaszając na posiedzeniach obu komisji wiele pobudzających dyskusję referatów, z których kilka opublikowano w wydawnictwach PAU. Wypromował dwóch doktorów nauk humanistycznych w zakresie historii, był recenzentem sześciu doktoratów oraz w pięciu przewodach habilitacyjnych. Doceniając wagę publicystyki historycznej, nagrywał programy historyczne dla TVP i brał udział w audycjach radiowych poświęconych dziejom najnowszemu.

Prócz pracy naukowej i dydaktyki Marek Kazimierz Kamiński, w wolnych chwilach, interesował się memuarystyką, teatrem, filmem oraz zapamiętałe oddawał się podrójom, których terminy i kierunki, jak sam twierdził, określała Jego żona Maria Śledzińska-Kamińska, dziennikarka. Syn Marka Kazimierza i Marii, Maciej, jest prawnikiem, adwokatem.

Jako bezkompromisowy w dążeniu do prawdy, zawsze wierny źródłom badacz dziejów politycznych XX w. zapisał się trwale w polskiej nauce historycznej, a jego prace pozostaną przez lata klasycznymi opracowaniami z dziedziny historii stosunków międzynarodowych w Europie Środkowej.

Andrzej Essen
(Kraków)